

Qerim LITA

BURIMET SHQIPTARE MBI KRIMET DHE MIZORITË SERBE NDAJ SHQIPTARËVE 1912-1915

Abstrakt

Kryengritja e Shtatorit e vitit 1913, përbën ngjarjen më të rëndësishme kombëtare të zhvilluar pas shpalljes së pavarësisë dhe vendimeve arbitrare të Konferencës së Fuqive të Mëdha në Londër (1913). Duhet theksuar se kryengritja u nxit nga autoritetet ushtarake e policore serbe, të cilët pas ultimatumit të marrë nga Fuqitë e Mëdha, që trupat serbe të tërhiqen brenda kufijve të përcaktuar në Konferencën e Londrës, ata si kundërpërgjigje, shtetasve shqiptarë ua ndaluan shfrytëzimin e tregjeve në Dibër, Prizren dhe Gjakovë. Menjëherë pas sulmit të befasishëm në Dibër dhe më pas edhe në Strugë, Ohër, Prizren, Gjakovë dhe në qendra tjera, qeveria serbe vendosi të mobilizojë Divizionin e Moravës, përkatësisht, njësitë e sajë të këmbësisë I, II, III dhe XIV.

Më 29-30 shtator 1913, filloi kundërofensiva e ushtrisë dhe e çetave çetnike serbe. Në luftimet disaditore, ushtria serbe e pajisur me armatim bashkëkohor, arriti t'i thyej forcat kryengritëse fillimisht në frontin e Strugës, Ohrit e Dibrës e më pas edhe të Prizrenit e Gjakovës. Forcat ushtarake serbe pasi ripushtuan tokat shqiptare, kryen gjenocid të paparë ndonjëherë mbi popullsinë civile shqiptare në Lumë, Dibër, Strugë, Kërçovë, Gostivar, Tetovë, Prizren, Suharekë, Rahovec, Ferizaj, Gjilan, Kamenicë etj. Burimet shqiptare bëjnë me dije se në të gjitha këto krahina shqiptare, ushtria pushtuese serbe, në bashkëveprim me komitetë dhe çetnikët vendorë serbë e bullgarë, në pjesën e dytë të muajit tetor 1913 dhe gjatë vitit 1914, vrau, theri me thikë apo me sëpatë disa mijëra shqiptarë civilë, në mesin e tyre edhe gra, pleq e fëmijë. Përmes këtij punimi studimor, i cili mbështetet në burimet shqiptare, do të përpiqem të nxjerr në pah një pjesë të këtyre krimeve dhe mizorive që ushtria serbe i kreu në Kosovë, në Trevat Lindore dhe në krahinën e Lumës.

Fjalë kyçe: *Konferenca e Londrës, Fuqitë e Mëdha, Lufta e Parë Ballkanike, Kosovë, Trevat Lindore, Krahina e Lumës.*

Me përfundimin e Luftës së Parë Ballkanike dhe pushtimin e më se 2/3 të tokave shqiptare nga ushtritë e aleancës sllavo-ortodokse, përkatësisht asaj serbo-malazeze-bullgare-greke, në Kosovë dhe në Trevat Lindore filloi një fushatë e egër dhe e dhunshme ndaj popullsisë së pambrojtur shqiptare. Gazeta “Perlindja e Shqipënisë”, në një numër të saj shkruante se burgjet e Kosovës ishin mbushur me shqiptarë, të cilët torturoheshin më keq se në kohën e inkuizicionit. *“Qeveritari i Shkupit, shkruante gazeta, Ceroniqi, një barbar i egër, ka shtënë tmerë në Shqiptarët dhe Bullgarët. I thëret në Qeveri e u thotë që do t’u shkurtonjë këmbët e kryet po të mos bëhen Sërbë. Gjithë këto veprohen e nga Malazestë...”*¹ Korrespondenti i luftës i një gazete daneze, nga Shkupi, persekutimet serbe ndaj popullsisë shqiptare në krahinat e Shkupit, Kumanovës e të Prishtinës i përshkruante si më poshtë: *“Taktika luftarake e Serbëve në Maqedoni ka marrë karakterin e një masakrimi të përgjithshëm shumë të tmerrshëm. Ushtria po plotëson një luftë shkatërrimtare shumë barbare. Simbas kallzimeve të ushtarëve e të oficerëve ndërmjet Kumanovës e Shkupit kanë vra 3 000 shqiptarë e në rrethet e Prishtinës 5 000 shqiptarë. Katundet shqiptare aneve e rrethit janë djegë krejt. Populli po gjurmohet ndër shtëpit e veta edhe po i vrasin si mijt. Militaristët serb këtë gjueti njerëzish e kallzojnë me një shkëlqim të jashtëzakonshëm. Konditat e jetës në Shkup janë të tmerrshme...”*²

Është e rëndësishme të vihet në dukje fakti se në ballë të asaj fushate krahas ushtrive pushtuese, qëndronin edhe Kisha Ortodokse dhe organizatat e shumta terroriste serbe dhe malazeze. Komuna e Deçanit, më 5 shkurt 1944, në mënyrë të hollësishme i raportonte Ministrisë së Punëve të Brendshme në Tiranë, për mizoritë dhe barbarizmat serbe e malazeze në vendbanimet e asaj komune që nga viti 1912 e këndeje. *“Barbarizmat që elementi Sllav, thuhej në raport, ka ba në rrajonin e kësaj Komune gjatë kohës që mizorija ka sundue*

¹ Barbarizmat serbe, greke, malazeze, “Perlindja e Shqipënisë”, 28 gusht, 10 shtator 1913, 2.

² AQSH.F. 846.V.1919.D. 35/2, V. 1919, Fl. 39; Lista e statistikave etj. që Komiteti i Kosovës ka hartuar për masakrat, plaçkitjet, djegiet etj. të serbo-malazezëve ndaj popullsisë kosovare.

këtë vend janë të panjohuna e aq të pa-shembullta sa që nuk ka mundësi të përshkruhen. Grabitjet, vrasjet përbënshat sllavë ka kenë gjana të zakonshme. Ndër grabitjet në vendin e parë e xen Kisha e Deçanit e cilla ku ka vue synin e pasunisë shqiptarve ka vue edhe dorë në te, kështu që veprimi i sajë ka kenë gjithmonë në dam të Shqiptarëve...”³

Përveçse për Kishën e Deçanit, raporti bënë fjalë edhe për vrasjet dhe mizoritë e shumta të kryera nga ana e komitëve dhe vojvodëve në krye me kapitenin malazez, i cili për shkak të krimeve dhe mizorive të kryera ndaj popullsisë shqiptare kishte marrë emrin “Savo Batarja”.⁴ Krimet, masakrat dhe mizoritë e ushtrisë serbo-malazeze, asaj kohe u shtrinë edhe në viset tjera të pushtuara shqiptare, si në Shkup, Kumanovë, Prishtinë, Sanxhak etj. Sekretari politik i prefekturës së Prishtinës, Mahmut Çela, më 5 janar të vitit 1943, i raportonte Ministrisë së Punëve të Brendshme, mbi masakrat që ushtria serbe i kishte kryer gjatë viteve 1912-1913 në fshatrat e rretheve të Kumanovës, Gjilanit, Vitisë, Kamenicës dhe Ferizajt, përkatësisht në: Kabash, Komogllavë, Smirë, Gjylekar, Germovë, Drobesh, Beguncë, Vërban, Kërblaç, Dobërçan, Tërnoc, Gushicë, Gumnishtë, Gadish, Maroc, Dragofcë, Berivojcë, Koretin, Mekresh, Kostadicë, Mogillë, Tërstenë e shumë fshatra tjera, ku siç bëhet e ditur ishin vra me pushkë apo therur me thikë, disa qindra civilë shqiptarë, në mesin e tyre edhe gra e fëmijë.⁵

³AQSH.F.410.V.1944.D.58. F. 3-4, Shteti Shqiptar, Komuna e Deçanit, Nr. 355/2 ex 43, Deçan më 5-2-1944, Raport i Komunës së Deçanit, dërguar nënprefekturës së Gjakovës, mbi barbarizmat dhe mizoritë serbo-malazeze në vendbanimet e asaj komune në harkun kohor 1912-1941.

⁴Po aty. Ky kriminel malazez, gjatë vitit 1912, pa asnjë arsye, kishte mbledhë mbi një mijë vetë në fshatin Carabreg, duke i rrahur në mënyrë më brutale. Ndaj kësaj dhune dhe kanosjeje kishin marrë guximin të reagonin: Isa Qorri, Ali Shabani, Hasan Mula, Hysen Teta, Mal Loshi, Zyber Loshi, Elez Hasani, Ibish Halili, Dak Arifi dhe Zek Hyseni, të cilët më pas jo vetëm se janë vrarë, por paraprkisht janë detyruar t’i gropojnë varret e tyre. Përveç tyre, nga ky fshat janë vrarë edhe: Dik Zeka, Sadik Mehmeti dhe Azem Beqiri, si dhe Him Ahmeti dhe Nek Dobruna nga Deçani.

⁵AQSH.F.164.V.1943.D.52.Fl.46-55, Lista e shqiptarëve civilë të vrarë nga ushtria dhe komitët serbë Ferizaj në harkun kohor 1912-1913: Sadri Vata, Azem Vata, Xhemë Vata, Hazir Biba, Islam Biba, Hasan Ibrahim, Emin Bajqinca vetë i dhjeti, Mustafa i Vogël, Halil Mydyri, Hasan Mydyri vetë i dyti, Mehmet Vata, Selim Puella, Nezir Kozhinca, Osman Mehmeti, Adem Feka, Ramë Goga, Mehë Haxhi Sallku, Halil Ajeti, Rasim Ajeti, Nuredin Abdyli, Hysen Islam Stublla, Osman

Rrahmani, Bajram Goga, Azem Goga, Salih Goga, Salih Varoshi, Haxhi Sallku, Emin Mumini, Zaim Nazifi, Ali Jupi, Ibrahim Dema, Miftiu i qytetit, Rexhep Rama, Bajrosh Rama, Rustem Rama, Bahti Abas Pala, Rexhep Beqiri, Beqir Halil Hasani, Bislim Ymeri, Tahir Rexhepi, Abas Rexhepi, Ismail Abasi, Mustafa Saraqi, Mustafa i Gjatë, Bajram Hysen Klajiqi, Hazir Kozhinca vetë i teti, Demë Kozhinca, Sahit Slisheni vetë i katërti, Abas Xhukali vetë i pesti, Nekë Kasapi, Nazif Kaçaniku, Saqip Kaçaniku; b) Lista e shqiptarëve civilë të vrarë nga ushtria apo komitetë serbë në nënprefekturën e Gjilanit, në harkun kohor 1912-1913: Shabi Ramadan Kaja, Gjylekar, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ahmet Shabiu, Gjylekar, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ali Jaha, Gjylekar, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Sali Bislia, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Bislim Musliu, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit, Selim Musliu, Gji, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Musli Muslu, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Hysen Hajdari, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Arif Sejдини, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Abdyl Bajrami, Gjilan, vrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Sulejman Sahiti, Ramjan, mbyttë në vitin 1912 në Ramjan; Emin Muvsini, Gërpës (?), mbyttë në vitin 1912 në Ferizaj; Sali Kupina, Gërpës (?), mbyttë në vitin 1912 në Ferizaj; Emin Zhitia, Zhiti, mbyttë në vitin 1912 në Gjilan; Zekirja Zyberi, Pozharan, mbyttë në vitin 1912 në Radivojcë; Beqir Jaha, Gjylekar, mbyttë në vitin 1912 në shtëpi; Hamdi Saliu, Gjylekar, mbyttë në vitin 1912 në Kllokot; Aziz Aga, Bimnik, mbyttë në vitin 1912 në shtëpi; Abdullah Hajredini, Poliçkë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Hajdar Jashari, Poliçkë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Ajvas Abdullahu, Poliçkë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Rexhep Jusufi, Poliçkë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Pajazit Ibishi, Poliçkë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Ibrahim Sela, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Poliçkë; Sherif Azemi, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Velegllavë; Musli Kamberi, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Velegllavë; Kurtesh Ajdini, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Velegllavë; Kasëm Fetahu, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Vriçec; Hysen Rushti, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Huruglicë; Fetah Hysejini, Velegllavë, mbyttë në vitin 1912 në Huruglicë; Ukshin Shahini, Zajçec, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Ziatif Shahini, Zajçec, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Mustafa Arslani, Gërstën (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Abdullah Saliu, Gërstën (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Ramadan Halili, Gërstën (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Fazlije Halili (grue), Gërstën (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Hasan Osmani, Gërstën (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Emin Sahiti, Zisëçkë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Rustem Emimi, Zisëçkë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Mustafa Jusufi, Zisëçkë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Pajazit Rama, Shipashnicë, mbyttë në vitin 1912 në Kolerçë; Hasan Rama, Shipashnicë, mbyttë në vitin 1912 në Kolerçë; Rrahim Hasani, Shipashnicë, mbyttë në vitin 1912 në Kolerçë; Bale Rrahimi, Shipashnicë, mbyttë në vitin 1912 në Kolerçë; Rakip Saliu, Bajkovë, mbytur në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ali Fazliu, Hogosht, mbytur në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Hysen Idrizi, Hogosh, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Adem Jashari, Hogosht, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Abdullah Sulejmani, Poliçkë, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Abdyl Bajrami, Vriçec, mbyttë në vitin 1912 në Gjilan; Jusuf Osmani, Vriçec, mbyttë në vitin 1912 në Gjilan; Sulejman Fejzullahu, Vriçec,

mbytë në vitin 1912 në Gjilan; Islam Hajrullahu, Vriçec, mbytë në vitin 1912 në Kopernic; Tahir Maliqi, Shahiq, vrarë në vitin 1912 në Repetovë, Haziz Shahini, Shahiq, mbytë në vitin 1912 në Repetovë, Qazim Idrizi, Koretin, mbytë në Kamenicë, Hajdar Basovaç, Basovaç, mbytë në vitin 1912 në Bujanoc; Ali Bajrami, Belegllavë, mbytë në vitin 1912 në Poliçkë; Aziz Mahmuti, Bosce, mbytë në vitin 1912 në Shkup; Zyber Bezhiti, Bllatë, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Ajdin Gjymshyti, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Asllan Emrullahi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Ali Emrullahi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Baftjar Kadriu, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Ahmet Selmani, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Myftar Ferati, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Feris Hajdari, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Bajram Hyseni, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Arif Limani, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Eshref Arifi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Jusuf Mahmuti, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Zija Selmani, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Bajram Rexhepi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Xhemal Elmazi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Abdullah Elmazi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Musli Hajdari, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Deli Haliti, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Gani Bakiu, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Qerim Zenuni, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Hajriz Abazi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Riza Rexhepi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Xhemal Bilalli, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë, Ramiz Hyseni, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Qazim Rexhepi, Lubishtë, vrarë në vitin 1912 në Lubishtë; Emin Shabani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Selman Veseli, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Nuhi Memishi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Ajet Memishi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Adem Zeqiri, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Tush Zeqiri, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Murtez Rexhepi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Elez Rexhepi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Nuhi Baftija, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Shaban Alija, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Islam Zejneli, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Mehmet Haliti, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Mehmet Hajdari, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Emin Shabani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Etem Osmani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Ramadan Hasani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Halit Mehmeti, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Hasan Zyberi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Asllan Bajrami, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Emrush Selmani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Bafti Ademi, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Sylë Alia, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Bajram Ymeri, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Gjilan; Rexhep Shabani, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Shaban Veseli, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Myftar Demiri, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Arif Haliti, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Ali Jahiri, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Mahmut Nuredini, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Daut Beluli, Komogllavë, vrarë në vitin 1912 në

Komogllavë; Mustafa Sadiku, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Rexhep Sejfi, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Ramadan Abdyl, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Xhemail Beqiri, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Hasam Murseli, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Murat Faslija, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Sherif Hasani, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Taf Hasani, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Hasan Mustafa, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Musli Bajrami, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Selman Baftia, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Emrullah Fetahu, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Hava Murseli, Komogllavë, vrrarë në vitin 1912 në Komogllavë; Shabi Rama, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ahmet Shabia, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ali Jahiu, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Bislim Musa, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Musa Musa, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Selim Rama, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Sherif Bajrami, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Hysen Mustafa, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Ramë Baftia, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Abdyl Bisla, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Arif Sejdiu, Gjylekar, vrrarë në vitin 1912 në burgun e Gjilanit; Bajram Nuredini, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Qerim Bajrami, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Rexhep Bajrami, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Zejnullah Bajrami, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Selman Bajrami, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Ajet Ibrahim, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Salih Osmani, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Hamdie Shaqiri (vajzë), vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Mustafa Fetahu, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Sulejman Kameri, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Mehmet Zejnullahi, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Ramiz Sherifi, Sllatinë, vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Adile Sherifi (vajzë), vrrarë në vitin 1912 në Sllatinë; Isuf Ahmeti, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Jakup Ahmeti, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Ramadan Sahiti, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Deli Fetahi, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Sulejman Ramadani, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Arif Mustafa, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Shaqir Ismaili, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Bajram Ismaili, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Hetem Ademi, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Bafti Ademi, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Nezir Ramadani, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Abdyl Kadria, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Selim Veseli, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Liman Ibrahim, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Emrullah Murseli, Vërban, vrrarë në vitin 1912 në Vërban; Fejzi Haziri, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Beqir Fejziu, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Kadri Beqiri, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Sulejman Beqiri, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Metush Misimi, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Jaja Rexhepi, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Beguncë; Ahmet Ahmeti, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Sadri Dauti, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Hamdi Beqiri, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Hafëz Hasani, Beguncë, vrrarë në vitin 1912 në Viti; Shahin

Hasani, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Qamil Shahini, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Shaban Hyseni, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Nazif Maliqi, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Qemal Avdia, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Bektash Bajrami, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Sali Sulejmani, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Shaban Shasivari, Beguncë; vrarë në vitin 1912 në Viti; Bafti Arifi, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Bajram Hafizi, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Reshat Xhemali, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Elmas Hasani, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hajriz Hasani, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Fazli Halili, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Shehna Bajrami, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Dalip Kameri, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Jakup Hyseni, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Selim Ferati, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Sahit Bajrami, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Sahit Sulejmani, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Sylë Sllatina, Beguncë, vrarë në vitin 1912 në Viti (këta janë vra në Ramazan në kohën e syfyrit, pasi i kanë vra ua kanë djegë edhe shtëpitë); Abdyl Shabani, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hasan Ajeti, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hetem Ademi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Halim Hetemi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Beqir Rexhepi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Aziz Rexhepi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Idriz Rexhepi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hazir Beqiri, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Fejza Ahmeti, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Lah Arifi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Ramadan Arifi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hysen Emiri, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Halil Ahmeti, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Halit Sinani, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Bajram Nuhiu, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Fazli Nuhiu, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Riza Nura, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Dalip Bektashi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Ramadan Bektashi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Adem Iliasi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hamit Mustafa, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hamza Hamiti, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Rrahman Hasani, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Emin Habibi, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Hysen Sefa, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Berat Mustafa, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Fetah, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Halil Shema, Mogillë, vrarë në vitin 1912 në Viti; Rexhep Ibrahim, Kabash, është pre me sëpatë në vitin 1913 nga Tomë Popoviçi në Gjilan; Abdullah Shabani, Kabash, është pre me sëpatë në vitin 1913 nga Tomë Popoviçi në Gjilan; Hasan Jakupi, është pre me sëpatë në vitin 1913 nga Tomë Popoviçi në Gjilan; Kadri Hyseni, Kabash, është pre me sëpatë në vitin 1913 nga Tomë Popoviçi në Gjilan; Malë M. Sulejmani, Germovë, është pre me sëpatë në vitin 1913 nga Tomë Popoviçi në Gjilan; Bahti Abdiu, Kabash, vrarë në vitin 1913 në Smirë; Bajram Muharremi, Drobesh, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Mehmet Alia, Kërblaç, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Halim Jusufi, Dobërçan, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Sulejman Sadiki, Dobërçan, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Malo Rama, Dobërçan, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Jashar Spahiu, Dobërçan, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Jusuf Jashari, Dobërçan, vrarë në vitin 1913 në Beguncë; Isak Haliti, pre me sëpatë në vitin 1913 në Ranillug; Hafiz Mehmedaliu, Tërnoc, pre me sëpatë në vitin 1913 në Ranillug; Ali Ajeti, Gmicë, vrarë në vitin

1913 në Starobanjë; Mehmet Ahmeti, Gmicë, vuarë në vitin 1913 në shtëpi; Rexhep Redevca, Dragonc, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Sinan Rama, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Murat Sahiti, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Ibrahim Halili, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Sherif Çileki, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Ibrahim Pajaziti, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Rrahman Beshiri, Gushicë, pre me sëpatë në vitin 1913 nga serbët e Kurçës; Behlul Saliu, Gumnishtë, vuarë në vitin 1913 në Gumnishtë; Shaban Ismaili, Gumnishtë, vuarë në vitin 1913 në Gumnishtë; Myftar Kasëmi, Gumnishtë, vuarë në vitin 1913 në Gumnishtë; Ajdin Kasëmi, Gumnishtë, vuarë në vitin 1913 në Gumnishtë, Shaban Mustafa, Gadish, vuarë në vitin 1913 në Gumnishtë; Halil Islami, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Dragofcë; Zeqir Rrahmani, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Shaban Rrahmani, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Islam Rrahmani, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Kamber Bakiu, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Sherif Ajdini, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Saliu Aliu, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Ibrahim Aliu, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Zeqir Kamberi, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Zejdi Adili, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Fazile Adili, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Sulejman Ismaili, Maroc, vuarë në vitin 1913 në Gjilan; Rrahman Sulejmani, Berivojcë, vuarë në vitin 1912 nga serbët e Bozhecit; Naminshah Abdullahu, Birivojcë, vuarë në vitin 1912 nga serbët e Bozhecit; Fatime Abdullahu, Birivojcë, vuarë në vitin 1912 nga serbët e Bozhecit; Zaim Rama, Koretin, vuarë në vitin 1912 nga serbët e Bozhecit; Ajvaz Rama, Koretin, vuarë në vitin 1912 nga serbët e Bozhecit; Bislim Ukshini, Mekresh, vuarë në vitin 1912 në Mekresh, Sulejman Zeqiri, Makresh, vuarë në vitin 1912 në Mekresh; Bale Zeqiri, Mekresh, vuarë në vitin 1912 në Mekresh; Muzafer Ymeri, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Gjilan; Fazli Rexhepi, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Gjilan; Ymer Rexhepi, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Gjilan; Abdi Rexhepi, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Gjilan; Mehmet Ajrullahu, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Gjilan; Çerkin Ajrullau, Maroc, vuarë në vitin 1912 në Maroc; Alush Hajdari, Kostadicë, vuarë në vitin 1912 në shtëpi; Ramë Halili, Kostadicë, vuarë në vitin 1912 në shtëpi; Sali Alushi, Kostadicë, vuarë në vitin 1912 në shtëpi; Vesel Hasani, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Ismail Bajrami, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Ilias Ismaili, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Bajram Ismaili, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Myslim Saliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Abdyl Saliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Murat Saliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Azem Kamberi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Hava Azemi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Qerim Aliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Zenun Qerimi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Alush Qerimi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Haziz Shabani, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan, Qazim Azizi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Idriz Jakupi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Imam Aziz Sala, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Veli Sala, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Deli Sala, Kabash, është mbytur në vitin 1912 në Gjilan; Faik Azizi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Ali

Sala, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Habib Aliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Islam Jashari, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Jashar Islami, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Habib Ramadani, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Hamit Rexhepi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Arif Hamiti, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Agush Ahmeti, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Hamzë Neziri, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Ibish Jakupi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Isak Jakupi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Arif Ademi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Jakup Mehmeti, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Ramadan Mehmeti, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Fazli Mehmeti, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Kadri Fazliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Sefedin Fazliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Shaban Veliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Rustem Veliu, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Kadri Ibrahim, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Kurtesh Ibrahim, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Hajrulla Murtezi, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan; Halim Ymeri, Kabash, është mbytur në vitin 1913 në Gjilan*; Ajdin Rashit, Bllatë, vranë në vitin 1912 në Bllatë; Murat Ajvazi, Bratillo, i mbytur në vitin 1912 në Koretisht; Hajdar Ajvazi, Bratillo, i mbytur në vitin 1912 në Koretisht; Shaban Ajvazi, Bratillo, i mbytur në vitin 1912 në Koretisht; Maliq Halili, Bratillo, i mbytur në vitin 1912 në Koretisht; Beqir Neziri, Bratillo, i mbytur në vitin 1912 në Koretisht; Lazim Hyseni, Novëbërdë, është mbytur në vitin 1912 nga kriminel serb Danaill në Gjilan; Xhumshit Kajtazi, Marec, është mbytur në vitin 1912 në Prishtinë; Liman Abedini, Marec, është mbytur në vitin 1912 në Prishtinë Bexhet Limani, Marec, është mbytur në vitin 1912 në Gjilan; Sali Limani, Marec, është mbytur në vitin 1912 në Gjilan; Zeqir Jakupi, Svirçë, është mbytur në vitin 1912 në Zajçec; Ibrahim Ymeri, Llabjan, është vranë në vitin 1912 në Gjilan; Ramadan Ymeri, Llabjan, është vranë në vitin 1912 në Gjilan; Sait Zeqiri, Llabjan, është vranë në vitin 1912 në Gjilan; Shaban Ajdini, Përlepnice, vranë në vitin 1912 në Përlepnice; Habib Halimi, Pogragjë, vranë në vitin 1912 në Gjilan; Ali Jashari, Zhegoc, vranë në vitin 1912 në Gjilan; Nazif Qerimi, Zhegoc, vranë në vitin 1912 në Gjilan; Xhemal Fetiu, Gjilan, vranë në vitin 1915 në Gjilan; Ibrahim Bislimi, Gjilan, vranë në vitin 1915 në Gjilan; Nezir Maloku, Livesh (?), vranë në vitin 1912 në Gjilan; Qazim Maloku, Livesh, vranë në vitin 1912 në Livesh (?); Sherif Maloku, Livesh (?), vranë në vitin 1912 në Gjilan; Hasan Maloku, Livesh (?), vranë në vitin 1912 në Gjilan; Shefki Baleci, Livesh (?), vranë në vitin 1912 në Gjilan; Haziz Mehmeti, Brasale (?), i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Adem Alia, Brasale (?), i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Sallah Munishi, Brasale (?), i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Demir Rama, Brasale (?), i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Mela Hajdari, Brasale, e humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Asllan Osmani, Brasale, i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Shefki Bexheti, Busavatë, i humbur në vitin 1912 në fshatin Koretisht; Xhemal Hasani, Shtrazë, vranë në vitin 1912 nga serbët e Strazhës; Deli Hasani, Shtrazë, vranë në vitin 1912 nga serbët e Shtrazës; Ramë Hasani, Shtrazë, vranë në vitin 1912 nga serbët e Shtrazës; Deli Arifi, Shtrazë,

vrarë në vitin 1912 nga serbët e Shtrazës; Ali Arifi, Shtrazë, vrarë në vitin 1912 nga serbët e Shtrazës; Pajazit Bajrami, Shtrazë, vrarë në vitin 1912 nga serbët e Shtrazës; Nezir Abdiu, Zhegoc, vrarë në vitin 1912 nga serbët e Paralovës (?); Rashid Zyberi, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Zahiye Zyberi, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Ali Rashiti, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Zyber Rashiti, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Shaban Saliu, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Fetih Saliu, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Arif Saliu, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Mustafa Saliu, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Tahir Mustafa, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Bajram Arifi, Bubovejë (?), vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Zenel Emini, Bubovejë, vrarë në vitin 1912 në shtëpi; Rexhep Sulejmani, Berivojcë, vrarë në vitin 1912 nga bandat serbe; Ajvas Ymeri, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Rrahman Tahiri, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Rexhep Rrahmani, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Bajram Ajvazi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Mehmet Rexhepi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Xhyma Ahmeti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Man Ahmeti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit, Aziz Rashiti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Hajdin Baftija, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Rahim Ismaili, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Xhemail Haliti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Nezir Sherifi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Zeqir Sherifi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Beqir Sherifi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Jonuz Neziri, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Sherif Beqiri, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Shaban Halili, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Qerim Bajrami, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Adem Hyseni, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Ramë Hyseni, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Sahit Jashari, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Shaip Sahiti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Jashar Arifi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Qerkin Bajrami, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Hamza Qerkini, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Hoxhë Bislimi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Qazim Bislimi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Xhemail Salihi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Sadri Salihi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Nuredin Brahimi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Fetah Nuredini, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Emrullah Nuredini, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Nebih Tahiri, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Osman Haliti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Shaban Osmani, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Ram Haliti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Ali Rama, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Qerim Rama, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Elmas Idrizi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Bajram Heta, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Islam Heta, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Feriz Hajrullahi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Halim Agushi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Latif Halimi, Terstenë,

vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Zejnullah Halimi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Islam Hamiti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Selman Hamiti, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Emin Agushi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; ; Hajdin Agushi, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Emrullah Hajdini, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Bejtë Hajdini, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Hysen Tafa, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Abdyl Hyseni, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Bajram Tafa, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit; Ahmet Bajrami, Terstenë, vrarë në vitin 1912 në afërsi të fshatit*; Elez Arifi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Halil Aziri, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Shaban Bajrami, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Metush Shabani, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Sadri Shabani, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Sejdi Selimi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Mehmet Idrizi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Qazim Idrizi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ukshin Selimi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Hysen Selimi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Misin Selimi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Hamit Sadiku, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Abdi Aliu, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Rahman Ukshini, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ismail Ukshini, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Bajram Ukshini, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Deli Abdiu, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ramadan Fejzullahi, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ismail Ramadani, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Osman Bajrami, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Islam Bajrami, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Zeqir Ajeti, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ibush Sejfullahu, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Sherif Sula, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Bajram Ahmeti, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Zuka Halili, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Ramadan Sala, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Metush Mysini, Smirë, vrarë në vitin 1912 në Smirë; Hasan Maliqi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Osman Hasani, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Fazli Rexhepi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Haki Rexhepi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Baki Rexhepi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Hajrullah Mahmuti, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Zenel Dauti, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Rahman Saiti, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Shaqir Saiti, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Bahti Zenuni, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Jakup Sejdini, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Musli Ramadani, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Azem Saiti, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Sul Brahimi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Selman Shema, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Fetah Osmani, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Sali Osmani, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Jusuf Ibrahim, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Fetah Zeqa, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Ibish Zeqa, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Musli Abdiu, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Nuhi Ibishi, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Hamit Neziri, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Dan Sadiku, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Reshat Mustafa, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Shaban Selmani, Gushicë, vrarë në vitin 1912 në Gushicë; Jashar Shabani, Gushicë, vrarë në

vitin 1912 në Gushicë; Jonuz Zymeri, Gushicë, vranë në vitin 1912 në Gushicë; Hajrush Zymeri, Gushicë, vranë në vitin 1912 në Gushicë; Beqir Dulla, Gushicë, vranë në vitin 1912 në Gushicë; Jakup Ramadani, Gushicë, vranë në vitin 1912 në Gushicë^{5*}; Xheladin Sejdini, Lubishtë*, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Shaban Sejdini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sokol Sejdini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Islam Sejdini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Osman Sejdini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hajredin Sdejndini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ibish Velia, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Maksut Ibishi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Nuhi Muharremi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sahit Halili, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ali Muharremi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Idriz Sallahu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Rifat Idrizi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Maksut Ajvazi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë, Elez Murtezi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë, Nezir Elezi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ajvaz Murtezi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ramë Sulejmani, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Rexhep Sulejmani, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Isak Abazi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Qerim Abazi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ibish Beqiri, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Selim Ibishi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Xhemal Limani, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Nazih Hyska, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Abdyl Ismaili, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Salla Osmani, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sakip Zenuni, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Selim Gjymshiti, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hamit Abazi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hamit Emini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Rexhep Emini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ymer Selimi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Halim Zenuni, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hajriz Hajdari, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Liman Bajrami, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sadik Bajrami, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Feriz Bajrami, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Shefki Rama, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ramë Ahmeti, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Ejup Ahmeti, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Abdyl Aliu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hajriz Aliu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Jashar Myrta, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Xhemal Myrta, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Mulla Alia, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Arif Bektashi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Qamil Bektashi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Fejzë Bektashi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sakip Ademi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë, Ramë Ademi, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Musli Saliu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Lush Nuhiu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Emin Aliu, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Sadik Bejadini, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë, Mustafa Hasani, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Iljaz Mustafa, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë; Hasan Mustafa, Lubishtë, vranë në vitin 1912 në Lubishtë.

Po kështu u veprua edhe në vendbanimet e Suharekës⁶, Prizrenit⁷, Gjakovës etj. Në katundin Babaj i Bokës të Gjakovës,

⁶AQSH.F.410.V.1944.D.58.FI. 16, Lista e të vrarëve nga ushtria serbe gjatë vitit 1912 në fshatrat e komunës së Banjës: Liman Sahiti, Hajrullah Rexhepi, Hasan Isufi, Asllan Islami, Bislim Shabani, Beqir Shabani, Hasan Hajdari, Haxhi Behrani, Ali Mehmeti, Sadik Alija, Hysejn Hamza, Musli Hamza, Jashar Hasani, Xhylije Jashari, Shaqir Ibrahimimi, Beqir Ibrahimimi, Hajredin Demiri, Hamza Haliti, Sejdi Rrustemi, Islam Rrustemi, Zizë..., Fejzullah Beqiri, Zenel Muslija, të gjithë nga fshati Banjë; Beqir Rexhepi, Adem Sahiti, Ymer Alija, nga fshati Senik; Beqir Abdullahu, Qelebi Abdullahu, Shaqir Abdullahu, Islam Shasivari, Halit Mustafa, Asllan Sahiti, Riza Mehmeti, Selman Baftjari, Sali Fejza, Sadri Zeqa, Halit Rexha, Osman Murseli, Selman Sula, Zulfa Mustafa, Shaban Alija, Ibrahim Velija, Feta Ademi, Hysejnë Shama, Riza Veseli, Hasan Azemi, Asllan Shasivari, Demë Zenuni, Shaqir Aredullau, Bahta Aredullau, Halil Mustafa, Xhemail Hajrullahu, Emin Xhema, Asllan Sahiti, Hysejnë Destani, Sejdi Feka, Xhemail Ibrahimimi, Hamdi Iljazi, Latif Bajrami. Janë të plagosun dhe këtë: Beqir Salihi, Ymer Hasani, Hoxha Lladrofc, Xheladin Jetullahu, Behlul Bala, Sali i Xhemës, nga fshati Bellanicë;

Ibrahim Sinani? Shaban Sinani, Shaqir Sadrija, Jetullah Saliu, Nuredin Shabani, Xheladin Emimi, Feriz Meta, Rexhep Sela, Abaz Ahmeti, Mersel Zema, Musli Jakupi, nga fshati Lladroviq; Sali Uka, Lah Hoxha, Qekin Syl, nga fshati Gucat.

⁷AQSH.F.410.V.1944.D.112.FI.2, Lista e të vrarëve gjatë vitit 1912 nga ushtria serbe në rajonin e Komunës së Zhurit: 1) Shaban Halili, 2) Ramadan Shabani, 3) Fetah Beqiri, 4) Kasem Beqiri, 5) Xhelil Dauti, 6) Bajram Tahiri, 7) Ramadan Shaqiri, 8) Nuredin Shabani, 9) Xhelil Dauti, 10) Sadri Ismahili, 11) Sulejman Asllani, 12) Fazli Murati, 13) Qazim Elezi, 14) Latif Murseli, 15) Mehmet Kamberi, 16) Bajram Avdija, 17) Sinan Murati, 18) Selman Syl, 19) Ali Zenuni (të gjithë nga katundi Zhur); 20) Hysen Tahiri, 21) Maliq Tahiri, 22) Halim Tahiri, 23) Halil Tafa, 24) Nuredin Arifi, 25) Adem Fetahi, 26) Dalip Bislimi, 27) Xhemë Bislimi, 28) Ramë Maksuti, 29) Zulfi Maksuti, 30) Asllan Zeqiri, 31) Shazivar Shaqiri, 32) Zeqir Ibishi, 33) Mahmut Ibishi, 34) Bajram Ibishi, 35) Smalj Bajrami, 36) Ukë Murati, 37) Halil Murati, 38) Hajdar Ibishi, 39) Hodë Dauti, 40) Iljaz Mahmuti, 41) Imer Rushiti, 42) Xhafer Rushiti, 43) Sahid Dervishi, 44) Brahim Dervishi, 45) Selman Ibrahimimi, 46) Myrte Dervishi, 47) Mustafë Dervishi, 48) Delul Myrta, nga katundi Dobrusht; 49) Sinan Rrustemi, 50) Veli Sinani, 51) Isuf Alija, 52) Hasan Ademi, 53) Myrteza Hasani, 54) Belul Zeneli, 55) Avdullah Sulejmani, 56) Ragip Sulejmani, 57) Baftjar Mehmeti, 58) Sahit Asllani, 59) Imer Sinani, 60) Bilall Imeri, 61) Tafë Limani, 62) Sadik Durmishi, 63) Dalip Imeri, 64) Bajram Shabani, 65) Muharem Jemini, 66) Tafil Jashari nga katundi Vërmicë; 67) Bajram Pajaziti, 68) Zenel Bajrami, 69) Mustafë Kurtishi, 70) Ramë Alija, 71) Dan Alija, 72) Zyber Alija, 73) Ramadan Jonuzi, 74) Ajvaz Rama, 75) Xhafer Jonuzi, 76) Sefi Jashari, 77) Halil Sefa, 78) Islam Jashari, 79) Shani Miftari, 80) Avdul Miftari, 81) Tahir Hamiti, 82) Selman Osmani, 83) Muharem Alija, 84) Demir Myrtezaji, 85) Mustafë Myrtazaji, 86) Raman Ahmeti, 87) Osman Fetahi, 88) Ahmet Fetahi, 89) Selman Kurtishi, 90) Isuf Xhelili, 91) Dulë Isufi, 92) Mazllum Kurtishi, 93) Dervish Ahmeti, 94) Nuredin Ahmeti, 95) Sinan Serjani, 96) Qibrit Salihi, 97) Mehmet Tamili, 98) Sinan Tamili,

ushtria serbe gjatë vitit 1912 dogji 64 shtëpi dhe fshatarëve ua konfiskoi tërë pasurinë përfshi edhe bagëtinë dhe vrau 9 burra, 2 gra⁸, ndërsa 10 fëmijë i dogji në zjarr për së gjalli.⁹ Ky krim i shëmtuar erdhi pasi paraprakisht disa banorë të këtij fshati në krye me Jan Salihun, kishin vra 5-6 ushtarë të një patrulle të ushtrisë serbe, e cila kishte tentuar të futej në fshat me qëllim të plaçkitjes të pasurisë së tyre.¹⁰

Mizorive dhe barbarizmave serbe dhe atyre bullgare nuk i shpëtoi as popullsia shqiptare e Kërçovës. Në pranverën e vitit 1913 disa grupe komitësh dhe çetnikësh serbë e bullgarë të udhëhequr nga Mihalj Brodi dhe Stanku Dimitru, pasi e rrethuan qytetin morën të gjithë burrat shqiptarë dhe i dërguan në tre vende të caktuara si thertore (dajakhane): “Çiflik” që gjendej në afërsi të shkollës bullgare “Biçincë-Jurije”, si dhe në shkollën fillore në qendër të qytetit. Shumë nga ata janë vlarë me pushkë, një pjesë tjetër janë therur me thikë, ndërsa ka edhe nga ata që kanë vdekur nga të rrahurit me dru. Kryetari i Bashkisë së Kërçovës, në raportin e datës 20 korrik 1942 dërguar nënprefekturës së Kërçovës, veç tjerash shkruante se, tërë kjo situatë kishte zgjatur rreth dy muaj, gjatë së cilës: “... *Shqiptarët ma të mirë janë therun, disa me pushkë janë vramun e ma shumë me dru janë rahun prej të cillavet shumica mbas disa kohrash kanë vdekur.....çetnikët-komitët i ngarkojshin me araba dhe i gropojshin rreth qytetit me disa gropa qi ishin përgatitun apostafat për këtë qëllim dhe këta gropa ende sot janë ku pushojnë kockat e këtyre Shqiptarve...Kjo ka qenë një jav e zez për të mjerët Shqiptarë sepse thereshin si kundra kasapët kur therin qingjet në thertore”.¹¹*

99) Kasem Tamili, 100) Ramadan Idrizi, 101) Zyra Shatifi (të gjithë nga katundi Billushë); 102) Halil Salih me nanë, 103) Emërilla Zenuni, 104) Xhimshit Selimi, 105) Halit Ramadani nga katundi Hoçë.

⁸AQSH.F.410.V.1944.D.112. Fl. 2, Lista e të vlarëve gjatë vitit 1912 në katundin Babaj i Bokës së rrethit të Gjakovës: Bajram Musa, Hysen Bajrami, Adem Tahiri, Zenun Sadiku, Ukë Salihu, Emin Dobroshi, Isuf Murseli, Brahim Sadiku, Kadri Zenuni, Nifa e Hasan Zymerit dhe Gjylsimja e Haxhi Mustafës.

⁹Po aty, Lista e fëmijëve të djegur në zjarr nga ushtria serbe: Metush Hasani, Sofe Brahimi, Sejd Cana, Kadë Ahmetaj, Zelfi Metaj, Mehmet Sylja, Zeqir Sadria, Fatime Bajrami, Sylë Ahmeti dhe Zyher Salihu.

¹⁰Po aty.

¹¹ДАРМ.Ф.Општина Кичево 1941-1944, кут. 2., Raport i kryetarit të Bashkisë së Kërçovës, dërguar nënprefekturës së Kërçovës, mbi krimet dhe masakrat serbe e bullgare ndaj popullsisë shqiptare të Kërçovës me rrethinë, midis periudhës 1912-

Masakra të tilla e të ngjashme gjatë viteve 1912-1913 u kryen thuajse në tërë hapësirën e pushtuar shqiptare dhe për pasojë mbi 150 000 shqiptarë u detyruan t'i lëshonin vatrat e tyre për t'u vendosur kryesisht në Turqi, pjesa më e madhe e të cilëve jetonin në kushte të mjerueshme, të zhveshur e të zbathur dhe pa kulm mbi kokë.¹² Gazeta “Përlindja e Shqipëniës”, shkruante se gjendja e shqiptarëve që ishin vendosur në Stamboll ishte *“si ska ma keq! Robot copë-copë; të pangrënë..., shumë nga ata i kanë mbyllur në xhamijën që quhet e Sirqexhis. Gjindarët dhe policët u- rinë reth e përçark me sfyngji në pushkë, se mos ikin”*.¹³

Ndërkohë, pas ultimatumit të marrë nga Fuqitë e Mëdha (gusht 1913), që trupat serbe të tërhiqeshin brenda kufijve të përcaktuar në Konferencën e Londrës, qeveria serbe, si kundërpërgjigje, shtetasve shqiptarë ua ndaloi shfrytëzimin e tregjeve në Dibër, Prizren dhe Gjakovë. Një vendim i tillë e revoltoi tej mase popullsinë lokale, e cila revoltë së shpejti kaloi në një kryengritje të përgjithshme.¹⁴ Zyrtarët politikë e ushtarakë serbë nga Shkupi, Manastiri, Ohri, Prizreni, raportonin për një lëvizje të madhe që dukej në horizont. Shtytje të madhe lëvizjes i jepnin shqiptarët në krye me Elez Isufin, Bajram

1941, Kërçovë, 20 korrik 1942, shih, listën e shqiptarëve civilë të vvarë nga çetnikët serbë në qytetin e Kërçovës gjatë viteve 1912-1913: Hasan Dalip Beu, i therur me thikë në vitin 1912; Bahri Bejtullahu, i vra me pushkë dhe i therur me thikë në vitin 1912; Halit Emërllahu, i therur me thikë në vitin 1912; Hajredin Male Sulko, i therur brenda në xhami të qytetit në vitin 1912; Muharrem Himeti, i therur brenda në xhami të qytetit në vitin 1912; Ismail Kamberi, i therur brenda në xhami të qytetit në vitin 1912; Mehdi Shejdo, i mbytur me dru në vitin 1913; Alo Shejdo, i mbytur me dru në vitin 1913; Rushit Kofçe, i mbytur me dru në vitin 1913; Behlul Hasani, i therur me thikë në vitin 1913; Rexhep Dervishi, i therur me thikë në vitin 1913; Hazir Reshiti, i mbytur me dru në vitin 1913 dhe Zylfiqar Zeneli, i vvarë me pushkë në vitin 1913.

¹²Arhiv Jugosllavije, Fond Kralevski Generalni konsulat u Carigradu, fascikl br. 22, Jedinica opisa br. 334-335 (më tej: AJ.370.22/334-335), Raport i konsullit jugosllav në Stamboll, dërguar ministrit të Jashtëm në Beograd, Vojislav Marinković, mbi Marrëveshjen Shqiptaro-Turke për riatdhësimin e kolonisë shqiptare nga Turqia për në Shqipëri, Stamboll 27 maj 1927.

¹³“Përlindja e Shqipëniës”, e Shtunë 7/20 Dhetuer, 1913, 5.

¹⁴Државен Архив на Република Македонија (мë tej ДАРМ), 1.18.5.214/414-424, Post Office telegraphs, SSS Belgrade Min 603 -1028-28/9-3, Legation Serbe London.

Currin, Isë Boletinin etj.¹⁵

Ky i fundit, në një deklaratë dhënë korrespondentit të “Albanesische Korrespondenz”, ua bëri me dije Fuqive të Mëdha, se shqiptarët nuk marrin asnjë barrë përsipër, për “luftërat” që mund të shpërthejnë së shpejti. “*Neve, shprehet Boletini, ju tham qeverritarvët të Romës, të Vjenës, të Parizit dhe të Londrës që populli ynë kurrë nuk mund të duronjë të copëtohet. Pas trembëdhjetë kryengritjeve të përgjithshme, në të cilat derdhëm kaq gjak për liriën t’onë, na dha më në funt Evropa ç’varjen t’onë (pavarsinë tonë – Q. L.). Por gjysëm më të madhe të kombit, duanë t’i a bëjnë theror armiqvet. Kosova, zëmra e Shqipëriës, po na humbet. Fiset e Hotit e të Grudës, të cilat luftuanë kaq trimërisht për çështjen shqiptare, po i japin Malit t’ Zi. 34 qytete shqipëtare u dhanë në duartë e anmiqve tanë. Me gjith këtë, Sërbët po i vdesin unit Malësorët. Ju mbajtën udhët për në Gjakovë, Prizren dhe në të gjitha pazaret e tjera, me të cilat rnojnë, dhe në qoftë se ndonjë merr rugën për në qytet, menjëherë vriten. Na Shqiptarët duamë paqe; po duhet të mprojmë vehten në qoftë se popullin t’onë e coptojnë, e vdesin unit dhe e vrasin*”.¹⁶

Kryengritja filloi natën e 18/19 shtatorit 1913 në rrethin e Peshkopisë.¹⁷ Kryeshefi i qarkut të Dibrës, përmes telegrameve të 7 (20) dhe 8 (21) shtatorit, njoftonte se “rreth Peshkopisë po zhvillohen luftime me shqiptarët”. Më 9 (22) shtator, Ministria e Punëve të Brendshme të Mbretërisë Serbe, njoftonte se “shqiptarët janë 10 kilometra në afërsi të Dibrës”, ndërsa “Peshkopia dhe Zhirovica janë marrë”.¹⁸ Konti Berchtold, më 24 shtator 1913, përmes një qarkoreje i njoftonte përfaqësitë diplomatike austro-hungareze, se kryengritja shqiptare ishte provokuar nga “brutaliteti serb”, ndërsa pjesëmarrja e shqiptarëve ishte vetëm në zonat e pushtuara nga ana e serbëve që ishte në kundërshtim me vendimet e Londrës, ose nga popullsia e zonave që “u është ndërprerë furnizimi me ushqime për shkak të

¹⁵ Xheladin Shala, Veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit në vitet 1912-1916. Në *Gjurmime albanologjike - Seria e shkencave historike* 26-1996, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1997, 139-140.

¹⁶ “Perlindja e Shqipëniës”, 21 gusht/3 shtator 1913, 3-4.

¹⁷ Purellku, Halim, *Zona e pushtimit jugosllav në Shqipëri (1918-1921)*. Instituti i Historisë, Tiranë 2012, 17-19.

¹⁸ Po aty.

pengesave për të shkuar në tregun e Dibrës e të Gjakovës”.¹⁹

Një qëndrim të tillë pati edhe Komisioni Hetimor i Fondacionit Carnegi, i cili në raportin kushtuar kësaj ngjarjeje shkruante, se më 20 shtator 1913, ushtria serbe duke u tërhequr përmes kufirit në afërsi të Dibrës, mori të gjithë bagëtinë nga Malësia e Dibrës, për çka “barinjtë u shtrënguan të mbroheshin”. Më tej në raport theksohej se, ushtria serbe pasi i vrau të gjithë barinjtë, filloi të grabiste dhe digjte “të gjithë fshatrat në rrugën e tyre: Peshkopinë, Pletzën dhe Dohoshishtin në Dibrën e Poshtme dhe Allajbegun, Maçin, Parën, Obokun, Klloboçishtin dhe Sollokiçin, në Dibrën e Sipërme”, dhe se në të gjitha këto fshatra, serbët “kryenin veprime të tmerrshme masakrimi dhe dhune mbi gratë, fëmijët dhe pleqtë... etj.”²⁰

Më 20/21 shtator, rreth 6 000 kryengritës e kapërcyen Drinin e Zi dhe u futën në qarkun e Dibrës. Kryengritësit fillimisht çliruan Peshkopinë dhe më pas edhe Dibrën dhe Zhirovnicën.²¹ Më 26 shtator 1913, Aqif Pashë Elbasani i telegrafonte Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, se forcat shqiptare ishin ndarë në tre krahë: krahu kah Gostivari kishte çliruar Mavrovën dhe shpresohej se deri në mbrëmje ta çlironte edhe Gostivarin; krahu që marshonte për Kërçovë kishte kaluar Loposhin, dhe krahu i tretë, i ishte afruar Strugës. “... *Me ndihmën e Perëndisë, shkruante Aqif Pasha, sukseset po vazhdojnë. Të tre krahët e përmendur, lajmërohem i se përbëhen prej 12 000 vetash, dhe po luten e thërrasin çdo minutë për armë dhe municion...*”²² “Perlindja e Shqipëniës”, më 21 shtator (4 tetor) 1913, përcillte njoftimin e korrespondentit të “Algemeine Zeitung” nga Shkodra, ku thuhej se çetat shqiptare të udhëhequra nga Isë Boletini dhe Bajram Curri e mposhtën ushtrinë serbe në Dibër dhe në afërsi të Prizrenit dhe se në Beograd ishte përhapur lajmi se “shqiptarët hynë në Tuz duke

¹⁹ ДАРМ, F. Arkivi i Vjenës: HHSTA WIEN Polit. Archiv I Fasz. 1114 Ende, Vm=14 M F S., Graf Berchtold an die k.u.k. Missionen in Berlin, Haag, Paris, Rom un St. Petersburg, Telegramm, Wien, 24 Septeber 1913.

²⁰ Joseph Swire, *Shqipëria - Ngritja e një mbretërie*, Dituria, Tiranë 2005, 151.

²¹ ДАРМ.1.766.27.92/419-422, “Радничке новине” бр. 189, од 12 септембра 1913, XIII, ТРЕЌИ РАТ НА БАЛКАНУ.

²² AQSH.F.145.V.1913. D. II-52.Fl.32, Telegram i prefektit të Elbasanit, Aqif Pashës, drejtuar Kryesisë së Qeverisë së Përkohëshme të Vlorës, me të cilin njofton mbi sukseset e kryengritësve shqiptarë në Dibër dhe propozon masat për t’i ndihmuar me armë e municion.

dëbuar ushtarët malazezë që gjendeshin atje”.²³ Më 24 shtator inspektori i policisë serbe nga Shkupi, njoftonte se shqiptarët ishin nisur në dy drejtime: një kolonë nga Elbasani për në Ohër, ndërsa e dyta nga Dibra për në Strugë dhe se shqiptarët e kishin marrë Mavrovën.²⁴ Ndërsa, më 26 shtator, autoritetet policore serbe nga Ohri njoftonin se shqiptarët nga Qafë-Thanë ishin nisur për në Strugë dhe Ohër, ndërsa grupi i dytë nga Elbasani për në Pogradec”.²⁵ Edhe kryeshefi i qarkut të Prizrenit bënte me dije se shqiptarët nga Shqipëria kishin filluar të kalonin nga ana e majtë e Drinit të Zi në krahinën e Lumës dhe të grumbullohen në masa më të mëdha te fshati Ratkajë. Plani i tyre ishte të koncentroheshin për ta sulmuar Prizrenin”.²⁶

Menjëherë pas sulmit të befasishëm në Dibër dhe më pas edhe në: Strugë, Ohër, Prizren, Gjakovë dhe në qendra e vende të tjera, qeveria serbe vendosi të mobilizojë Divizionin e Moravës, përkatësisht, njësitet e saj I, II, III dhe XIV të këmbëorisë. Më 29-30 shtator 1913, filloi kundërofensiva e ushtrisë dhe e çetave çetnike serbe. Në luftimet disaditore, ushtria serbe e pajisur me armatim bashkëkohor të kohës, arriti t’i thyejë forcat kryengritëse fillimisht në frontin e Strugës, Ohrit e Dibrës e më pas edhe të Prizrenit e Gjakovës.²⁷

Forcat ushtarake serbe pasi ripushtuan tokat shqiptare, kryen gjenocid të paparë ndonjëherë mbi popullsinë civile shqiptare. *Radničke novine*, më 22 tetor 1913, botoi letrën e një ushtari serb, në të cilën veç tjerash thuhej: *“Nuk kam kohë t’ju shkruaj gjatë, por mund t’ju them që këtu po ndodhin gjëra ngjethëse. Unë jam i tmerruar prej tyre dhe vazhdimisht pyes veten time se si njerëzit mund të jenë kaq barbarë, sa të kryejnë mizori të tilla. Është e tmerrshme, unë nuk guxoj t’ju them më shumë, por mund t’ju them se Luma nuk ekziston më. Ka fshatra me njëqind, njëqind e pesëdhjetë, dyqind shtëpi ku nuk ka ma asnjë burrë, në kuptimin e drejtpërdrejtë të fjalës, asnjë. Ne i grumbulluam ata në grupe nga dyzet deri në pesëdhjetë veta dhe pastaj i shpuam me bajoneta tona...”*.²⁸ Lidhur me krimet

²³ “Perlindja e Shqipëniës”, 21 shtator (4 tetor) 1913, 5.

²⁴ ASHAK, A. Diplomati i Sekretariatit Fedarativ të Punëve të Jashtme - Beograd, Korrespondenca sekrete (MPJ) 1913-1915, РЕФЕРАТ о упаду Арнаута, 95/1-4.

²⁵ ДАРМ.1.18.5.214/414-424.

²⁶ По ату.

²⁷ *Radničke Новине*, 22 септебра 1913 год., Београд.

²⁸ Swire, Joseph..., 152.

dhe masakrat që ushtria serbe i kreu në Lumë, Dimitrije Tucoviq, shkruante se një fshat i kësaj krahine brenda dy orësh “është zhdukur” tërësisht me skena “që është vështirë të përshkruhen. Të shtënat, - vazhdon Tucoviq, - i rrëzonin gratë që mbanin foshnjën në gjinj; skaj nënave të vdekura qanin fëmijët e tyre të vegjël që rastësisht kishin shpëtuar nga plumbat; trupat e malësoreve të bukura, belholla si bredhat, përdridheshin si krimbat në fushë; gratë lindnin nga frika. Për dy orë u vranë 500 shpirta...”.²⁹

Vrasje masive të popullsisë civile, djegie të vendbanimeve të tëra ishin të shumta. Sali Hoxhë Vuçitërna i shkruante Luigj Gurakuqit, për përfundimin e luftës së përgjithshme, se Hysni Curri është kthyer, dhe se “... Krasniqja, Gashi, Hasi, Bytyçi janë djegë fare. Robni e madhe ash tuj ardhë këtu.”³⁰ Për të shpëtuar nga këto mizori dhe barbarizma serbe, numri i madh i popullsisë shqiptare, të: Dibrës, Gostivarit, Kërçovës, Strugës dhe Ohrit, i braktisën vatrat e tyre për t’u vendosur brenda kufirit shqiptar, kryesisht në Tiranë dhe Elbasan. Shkrimtari dhe kulturologu shqiptar nga Dibra, Haki Stërmilli, në veprën e tij “Dibra në prag të historisë” shkruan se përderisa “*burrat e Dibrës po luftojshin egërsishëm mbi majat e Kërçishtit, të Korrabit dhe të Jabllanicës, familjet e Dibranëve-të qytetit e të katundeve, - ishin vu n’ikje drejt Tiranës e Elbasanit...*”.³¹ Sipas tij, numri i të shpërngulurve nga mbarë qarku i Dibrës dhe i viseve të tjera shqiptare shkonte mbi “100 000 frymë, gra, burra e çiliminj”, të cilët ishin nisur drejt “Perëndimit për mos me ranë në durë t’anmikut”.³² Gazeta “Përlindja e Shqipëniës”, më 15 tetor 1913, botoi *Thirrjen e parisë së Dibrës*, drejtuar Fuqive të Mëdha, përmbajtja e së cilës ishte si më poshtë:

“Na Dibranët, të vënë nën zgjedhën e Sërbëve që për dhjetë muaj, duruam me bindësi ç’do mënyrë shtypje, por ndjekat e fundit na forcuan në kaq dëshpërim sa ta pëlqejmë vdekjen nga robëria. Mijëra të pafajshim të ikur në male dhe shkëmbinj, janë në rezik vdekje prej të ftohti dhe urie. Gjendja e jonë e tanishme është e padurume dhe e paskëtajmëja jonë e errët dhe e panjohur. Vetëm drejtësia e Fuqive të Mëdha dhe mëshira e popujve të qytetëruëm

²⁹ Dimitrije Tucoviq, *Serbia e Shqipëria*, Tiranë 2017, 169.

³⁰ Po aty.

³¹ Haki Stërmilli, *Dibra në prag të historisë* (dorëshkrim), Tiranë 1940, 171.

³² Po aty.

*mundin të n'a shpëtojnë. Të sigurt që lutjat t'ona do dëgjohen për së shpejti, kërkojmë drejtësinë e kabineteve të Fuqive të Mëdha dhe ndërgjegjen e popullit t'Evropës, i cili është i vetëm që mund të n'a apë të drejtën të rnojmë të lirë n'atdhen t'onë të njëshëm”.*³³

Dokumentet e kohës që ruhen në Arkivin Qendror të Shtetit në Tiranë, hedhin dritë mbi mizoritë, barbarizmat dhe masakrat e kryera nga ana e ushtrisë pushtuese serbe ndaj popullsisë civile shqiptare të fshatrave të: Prizrenit, Gostivarit, Tetovës, Kërçovës, Gjilanit, Pejës, Deçanit, Gjilanit, Ferizajt, Prishtinës etj. Kryetari i komunës së Lubizhdës, më 10 janar 1944, i raportonte Ministrisë së Punëve të Brendshme për një masakër që ushtria serbe e kishte kryer në vitin 1913 në fshatin Kabash, ku ishin masakruar 72 burra të këtij fshati. Të gjithë ata janë marrë nga ushtria serbe dhe janë pre me sëpatë te kisha e fshatit. Po atë ditë, komandanti i vullnetarëve serbë, Spiro Delloci, nga fshati Delloc i komunës së Mushtishtit, dogji për së gjalli bashkëshorten e Ali Hajdarit si dhe Haken e Muharrem Rexhepit, që të dyja nga fshati Kabash. Në të njëjtën kohë, kriminelin Spiro Delloci, masakroi 8 shqiptarë nga fshati Korishë, ndërsa nga ana e ushtrisë serbe, u morën Pren dhe Zef Çeta dhe u masakruan, i pari te kisha e Kabashit, ndërsa i dyti në afërsi të Prizrenit.

Masakra të tilla ushtria serbe kreu edhe në fshatrat e Gostivarit, si në: Simnicë, Gjenovicë, Reçan, Vërtok, Raven, Zdunje, Mirditë, Vrapçisht, Kalisht, Çegran, Qafë, Llakavicë dhe Duf. Në të gjitha këto vendbanime, siç theksohet në një dokument shqiptar, ushtria pushtuese serbe, në bashkëveprim me komitet dhe çetnikët vendorë serbë e bullgarë, në pjesën e dytë të muajit tetor 1913, vrau, theri me thikë apo me sëpatë disa qindra shqiptarë civilë, në mesin e tyre edhe gra, pleq e fëmijë. “...*Ka qenë muaji i Tetorit të vitit 1913, thuhet në dokument, kur prej katundeve Simnicë, Zdunjë, Raven, Vërtok Reçan etj., sillnin burrat shqiptarë dhe i thernin pa pikë mëshire duke i hedhun në një gropë qi ndodhet në t'hymen e katundit, duke ardhur prej Gostivari. Të gjithë burrat janë ther me thikë dhe me spata duke i pasun duart e lidhura...*”. Ndër vendbanimet që pësuan më së keqi duhet veçuar Simnicën, ku siç theksohet në dokument, ushtria serbe, pasi dogji tërë fshatin, mori 48 burra e dy gra dhe i dërgoi “... në vëndin e quajton Vakuf të Banicës dhe këtu i therrën të gjithë me thikë bashkë me Shqiptarët e tjerë t'ardhun prej katundeve

³³ “Përlindja e Shqipëniës”, 2/15 Vjesht’ e II, 1913.

*të ndryshme dhe i hodhën në një gropë e cila gjendet edhe sot në vendin e lart-përmendun...”*³⁴

³⁴*Po aty*, Lista e shqiptarëve të vrarë nga ushtria serbe në rrethin e Gostivarit gjatë muajve tetor-nëtetor 1913: Fshati Simnicë: Esat Ali Hasa (kryeplak i katundit të cilin pasi ia shkrepin një plumb e hedhin në zjarr), Ramadan Hysejn Hasa, Osman Zejnel Hasa, Vesel Ali Hasa, Hysejn Rexhep Hasa, Avzi Alim Hasa, Alim Avdi Hasa, Bexhet Dulë Shehri, Kadri Miftar Shehri, Idriz Kurteshi (i vram me dru), Hamid Rahman Gjika, Fetah Miftar Gjika, Kasam Ader Shera, Zaim Veli Hidra, Bilall Hasa, Hajdar Azizi, Ymer Musliu, bashkëshortja e Bexhet Ramë Ketës dhe bashkëshortja e Mul Bajraktarit, Xhemail Ismailin së bashku me të birin Nebiun, Rahmi Isufin, Ajvaz Ali Osmanaj, Mahmut Bajram Osmanaj, Zeno Zeqir Osmanaj, Ibish Zeqir Osmanaj, Tahir Zeqir Osmanaj, Zulfi Sadi Osmanaj, Zulvi Kurtish Keta, Izair Ram Keta, Fetah Ram Keta, Azir Ram Keta, Rustem Zeqir Keta, Sul Keta, Mehmet Durmish Keta, Behlul Jashar Keta, Iljaz Xhelil Shehri, Sinan Mehmet Gjika, Selman Nurçe Gjika, Mehmet Eles Gjika, Bexhet Emër Gjika, Sul Shaban Shahnolla, Ali Rexhep Hasa, Miftar Sait Hasa, Ymer Bexhet Shehri, Nuredin Isuf Osmanaj, Sinan Sali Keta, Ahmet Sali Keta, Abas Abdi Hasa, Riza Baftiar Gjika, Shehap Hajdin Gjika, Qamil Hysejn Gjika, Rushan Qahil Gjika dhe Dulë Musa Gjika. Fshati Gjenovicë: Halil Musliu vetë i shtati, Qahil Mersini vetë i katërti, 5 anëtarët e familjes së Xhelil Mersinit, Beqir Rustemi, Rushan Rustemi, Rustem Beluli, Tahir Yzeiri, Fejzo Aliu, Maksut Deari, Osman Saiti, Ali Jonuzi dhe Abedin Hida. Fshati Reçan: Zenun Mustafa, Alim Beshiri, Imam Ymer Hoxha, Bejtulla Dermishi, Sahit Emrullai, Sahit Beadini, Murat Bylykbashi, Rustem Yzeiri dhe i biri i tij Riza, Ebib Mustafa, Mehmet Ramadani, Sherif Selimi, Qamil Selmani, Hysejn Hajdari, Jakup Dermishi, Mehmet Abdia, Sinan Sadullai, Maliq Salia, Berzat Emrullai, Azbi Qazimi, Dehar Shasivari, Hamzë Haxhi Azizi, Jahir Tefiku, Haxhi Kasam Nuhia, Xhevdet Muharremi, Maliq Xhemaili, Hajdar Abdullai dhe i biri i tij Abdullau, Memish Selmani, Belul Zymberi, Munir Dërmishi, Halim Mustafa, Zejnel Bejtullai, Ismail Hysejini, Emin Faslia, Tahir Idrizi, Idriz Tafili, Latif Isufi, Zeliqe Rahmani, Faslije nëna e Harunit, nëna e Bexhet Hajdarit dhe nëna e Xhevahir Shasivarit. Fshati Vërtok: Selim Ademi, Xhabir Selimi (i biri), Durmish Bajrami, Afzi Dalipi, Musli Pajaziti, Iljaz Vehapi, Mejdi Vehapi, Rustem Vehapi, Gani Selmani, Fejzullah Ganiu, Rakip Mustafa, Myslim Rakipi (i biri), Xhafer Veliu, Rahim Kasami, Fehim Kasami, Aziz Myslimi, Rabie Myslimi, Xheladie Myslimi, Sevdie Mehdiu. Fshati Raven: Hamit Matjani, Ruida Matjani, Kurt Doda, vëllezërit Azir Doda, Beqir Doda, Dërvish Doda dhe nëna e tyre, trupat e të cilëve u hodhën në pus, Hasan Reçi, Abdullah Mehdiu së bashku me dy tezet e tij, Muharrem Matjani, Sul Matjani. Fshati Zdunjë: Alie Maksuti, Shuaip Maksuti së bashku me të bijën dhe gjyshen, bashkëshortja e Kurtish Shabanit, Zeqir Bilalli me bashkëshorten, bashkëshortja e Emrush Osmanit së bashku me hallën dhe babain, Abdyrrahim Jonuzi me bashkëshorten, bashkëshortja e Bexhet Zyberit, Rexhep Kurtishi me vajzën, bashkëshortja e Veli Aliut, vajza e Gjyljas Iljazit, Vehap Afziu, Jonuz Xhaferi, Kurdali Mustafa me djalin dhe babain, Beqir Demiri, Zeqir Shemsija, Myrtezan Mehmeti, Qerim Kadria, Sulejman Lutfija, i biri i Hamit Zemzunit; Aqif Yzeiri, Zulfiqar Zyberi, Myrtezan Ramadani me bashkëshorten dhe vajzën, Shaqir

Krimet dhe mizoritë serbe në tokat e pushtuara shqiptare vazhduan edhe gjatë viteve 1914-1915. Në prill të vitit 1914, ushtria serbe dogji tërë katundin Ponoshec të rrethit të Gjakovës, dhe vrau 70 shqiptarë të atij fshati, për shkak se në afërsi të fshatit ishte gjetur i

Kasami, Mustafa Beqiri, Alit Osmani, Milaim Sinani, Ibrahim Alia me nënën, Mulla Feta Jahja, Mixhait Jahja, Xhabir Aliu, Hysenj Rushiti, Kasëm Mehmeti, Naqil Shemsija, Shemsi Ymeri, Hajdar Alija, Dervish Shemsija; Fshati Mirditë: Hysenj Nuredini, Qahil Sadiku, Pajazit Ahmeti, Hamid Ahmeti, Bajram Ahmeti, Riza Pajaziti, Mehmet Limani, Lazëm Limani, Iljas Limani dhe Zylfiqar Lazami; Fshati Debresh: Hamzë Haxhi Mustafa, Hasan Zylbehari, Tefik Ahmeti, Adurrahim Qazimi, Rashid Sulejmani, Berzat Shabani dhe Mustafa Shahini, Nezir Sulejmani dhe Rustem Mustafa. Katundi Vrapçisht: Hamzë Ahmeti, Haxhi Ahmeti, Jonus Mehmeti, Hamit Elmazi, Jusuf Halili, Yzeir Xhemaili, Ejup Emini, Ali Jahja, Ahmet Vranka, Havzi Agushi, Ali Zylbehari, Ramadan Halimi, Ejup Emini, Gafur Jakupi; Fshati Dobridoll: Asllan Baftija, Abdi Jusufi, Aqif Bakija, Qamil Pajaziti dhe Rakip Pajaziti. Fshati Kalishtë: Mehmet Rustemi, Baki Lutfiu, Mehmet Bilali, Lazëm Mahmuti, Sherif Muslija, Shuaip Xhemali, Islam Limani, Etem Rushiti, Rushit Etemi, Demir Jusufi, Bexhet Mustafa, Mustafë Islami, Mehmet Tahiri, Kadri Hysenji, Rexhep Xhemaili, Osman Zejneli, Jakup Rahmani, Kamber Jonuzi, Adem Latifi, Mehdi Bekteshi, Jusuf Maliki, Xhabir Ajrullai, Shaban Fehrati, Emin Hasani, Zyraf Hasani, Xhemail Shemsia, Xhafer Shaqiri, Nebi Rexhepi, Nezir Mustafa, Kamber Ramadani, Seadin Abdullahi, Ysman Ahmeti, Zaim Sinani, Rakip Sinani, Shuaip Mustafa, Murtezan Rexhepi, Rahim Ahmeti, Berzat Bajrami, Ibish Alija, Halim Rustemi, Mesin Myftari, Beqir Myftari dhe Atixhe Mema. Fshati Çegran: Bilal Fasliu, Jusuf Murati, Akik Hasani, Çerkes Ferhati, Mehmet Aliti, Bajram Iljasi, Çela Durmishi, Elmas Fetahu, Aziz Bakiu, Jusuf Shasivari, Milahim Shaqiri, Fejzullah Neziri, Ajet Sulejmani, Bajram Xheladini, Osman Hajdari, Selman Limani, Yzair Selimi, Rifat Selimi, Azir Ramadani, Ysenj Saliu, Kasëm Aliti, Rakip Limani, Sadik Muharremi, Rahman Zendeli, Idriz Latifi, Beqir Ysmani, Shuaip Zeqiri dhe Hasan Azizi. Fshati Qafë: Murat Sedini me bashkëshorten, tre djemë dhe një vajzë; Jonus Sedini me bashkëshorten, 1 djalë dhe 2 vajza; Zenel Alili me bashkëshorten; Mehmet Alili me bashkëshorten, 3 djem dhe 1 vajzë; Halim Rahmani me bashkëshorten, 3 djem dhe 1 vajzë; Riza Rahmani me bashkëshorten dhe dy djem; Hajdin Sedini me bashkëshorten, 2 djem dhe 1 vajzë; Selman Bilalli me bashkëshorten dhe dy vajza; Murat Bilalli me bashkëshorten dhe 2 vajza; Liman Ramadani me bashkëshorten dhe një vajzë; Kamber Sedini me bashkëshorten; Idriz Sedini me bashkëshorten, një djal dhe dy vajza; Mazllam Saliu me bashkëshorten, dy djem dhe dy vajza, si dhe Sulltana, gjithashtu vajza e Mazllamit, e cila tregoi një heroizëm të paparë ndonjëherë, sepse në momentin kur çetnikët serbë e morrën babain e saj për ta pushkatuar, ajo rroki gërshërët dhe doli në oborr të shtëpisë dhe e goditi nipin e kryetarit të çetnikëve, Stojanin, si dhe dy të tjerë, që më pas edhe ajo të vritet nga një çetnik tjetër. Fshati Llakavicë: Islam Dervishi, Tefik Islami, Xhafer Zenko dhe Islam Fetai. Fshati Duf: Nezir Selimi dhe Jonus Xhaferi.

vdekur një ushtar serb dhe dy tjerë të plagosur.³⁵ Kjo masakër është kryer me urdhër të gjeneralit të ushtrisë serbe, Mira Veshoviq, në të cilën kanë marrë pjesë dy batalione të këmbëtorisë dhe artileria e vendosur rreth e përqark fshatit.³⁶ Po gjatë këtij viti, ushtria serbe kreu edhe një masakër tjetër në fshatin Banjë të Suharekës, duke vra gjithsej 21 meshkuj të këtij fshati.³⁷ Kryetari i Komunës së Sanakosit, Mehmet Bushi, më 21 gusht 1944, Ministrisë së Punëve të Brendshme në Tiranë, ia dërgoi listën prej 153 personave të vrarë gjatë vitit 1915 nga ushtria serbe, të fshatrave të asaj komune si: Gradec, Pirok, Negotinë, Gjergjevishtë, Sanekos, Llomnicë dhe Gorjan.³⁸ Ndërkohë,

³⁵ AQSH.F.410.V.1944. D. 112. Fl. 2-4, Lista e të vrarëve nga fshati Ponoshec prej ushtrisë serbe në prill të vitit 1914: Sadik Rama, Halil Sadiki, Zenun Sadiki, Sadri Muslija, Zejnel Sadiku, Ukë Arifi, Ramë Sadiki, Mon Arifi, Sylë Bajrami, Bajram Sylja, Zenun Bajrami, Avdyl Alija, Myftar Alija, Ramë Veseli, Rexhep Hetemi, Sali Rama, Rexhep Latifi, Bajram Neziri, Ali Sylja, Zekë Sylja, Ukë Rexhepi, Adem Sejdia, Avdyl Duçi, Ahmet Ademi, Osman Rexha, Imer Rexha, Ahmet Ismaili, Zojë Ismaili, Ramë Avdyli, Ibish Hamza, Ukë Avdyli, Ali Avdyli, Sadik Hoxha, Myrt Ahmeti, Sahit Alija, Adem Bajrami, Sadri Bajrami, Rexhep Rustemi, Osman Ademi, Zenun Ademi, Hysejné Ademi, Sali Ademi, Sylë Salih, Osman Ademi, Shaban Rexhepi, Idriz Rexhepi, Sadri Zenuni, Rustem Zenuni, Abaz Sulejmani, Man Abazi, Avdyl Abazi, Isuf Zyberi, Hazir Zyberi, Hasan Ahmeti, Gjylë Zeqirjau, Myftar Hasani, Arif Ahmeti, Bajzit Ahmeti, Isuf Ahmeti, Bajram Isufi, Shaban Isufi, Zenun Sadiku, Ramë Sadrija, Sadik Zenuni, Mal Hasani, Sejdi Ademi, Adem Sejdi, Myftar Shinari, Musë Shinari, Rexhep Selimi.

³⁶ Po aty.

³⁷ AQSH.F.410.V.1944.D.58.Fl.16, Lista e të vrarëve nga fshati Banjë prej ushtrisë serbe në vitin 1914: Ali Tahiri, Rahmon Hajdini, Islam Rexhepi, Liman Hajdini, Mehmet Maliqi, Bajram Beqiri, Bajram Sulejmani, Ahmet Rahmoni, Emin Ibrahim, Qerim Zeneli, Halim Mustafa, Hysejn Murseli, Elez Hasani, Shaqir Limani, Sefer Limani, Denush Limani, Bahti Shali Ferizi, Pajazit Rexhepi, Hasan Haliti, Osman Zeqiri.

³⁸ *Lista që përmban emërat e të vrarëve prej Serbvet të rajonit Komunës Senakosit.*- 1. Ramadan Dauti, Gradec; 2. Ejup Hasani, Gradec; 3. Zenun Durmishi, Gradec; 4. Ismail Izairi, Gradec; 5. Abdurahim Ahmeti, Gradec; 6. Hisë Abdullahi, Gradec; 7. Jonuz Tahiri, Gradec; 8. Beqir Tahiri, Gradec; 9. Nuredin Iljazi, Gradec; 10. Sali Iljazi, Gradec; 11. Bilall Salija, Gradec; 12. Sahit Elmazi, Gradec; 13. Esat Alija, Gradec; 14. Jahja Shabani, Gradec; 15. Feta Rexhepi, Gradec; 16. Musli Shabani, Gradec; 17. Jamin Musa, Gradec; 18. Shuaip Jahja, Gradec; 19. Ramadan Ejupi, Gradec; 20. Hasip Iljazi, Gradec; 21. Ibrahim Ahmeti, Gradec; 22. Havzi Ademi, Gradec; 23. Zylbehar Ademi, Gradec; 24. Zeqir Ademi, Gradec; 25. Ramadan Tahiri, Gradec; 26. Hajdar Ramadani, Gradec; 27. Tahir Ramadani, Gradec; 28. Shuaip Tahiri, Gradec; 29. Ibrahim Tahiri, Gradec; 30. Iljaz Tahiri, Gradec; 31. Hashim Iljazi, Gradec; 32. Jusuf Iljazi, Gradec; 33. Rexhep Bajrami,

në raportin e kryetarit të Komunës së Zhelinës, Abdurahman Reka, thuhet se në fshatin Debërcë të Dervenit të Epërm, në nëntor të vitit

Gradec; 34. Sali Hyseini, Gradec; 35. Zeqir Nimani, Gradec; 36. Mahmut Sulejmani, Gradec; 37. Mehmet Selmani, Gradec; 38. Ahmet Ismaili, Gradec; 39. Rufat Ahmeti, Gradec; 40. Hasan Ahmeti, Gradec; 41. Berzat Abazi, Gradec; 42. Abaz Bajrami, Gradec; 43. Ibrahim Nuredini, Gradec; 44. Rushit Abdija, Gradec; 45. Abdulla Abdija, Gradec; 46. Iljaz Abdija, Gradec; 47. Izet Abdija, Gradec; 48. Adem Nuredini, Gradec; 49. Asllan Xhemaili, Gradec; 50. Mustafa Iseni, Gradec; 51. Zejnel Shaqiri, Gradec; 52. Hazir Zejneli, Gradec; 53. Hamit Bajrami, Gradec; 54. Isman Bajrami, Gradec; 55. Ismail Abazi, Gradec; 56. Zylfi Ibrahimimi, Gradec; 57. Hakik Ibrahimimi, Gradec; 58. Rufat Ramadani, Gradec; 59. Sali Bilali, Gradec; 60. Selim Salija, Gradec; 61. Sali Osmani, Gradec; 62. Dalip Jahja, Gradec; 63. Xhabir Jahja, Gradec; 64. Ali Hasani, Gradec; 65. Izet Rushani, Gradec; 66. Rakip Jusufi, Gradec; 67. Ibrahim Hajredini, Gradec; 68. Vesel Ahmeti, Gradec; 69. Kurtish Alija, Gradec; 70. Rexhep Dauti, Gradec; 71. Shaban Rexhepi, Gradec; 72. Osman Rexhepi, Gradec; 73. Ramadan Beqiri, Gradec; 74. Imer Beqiri, Gradec; 75. Xhemail Hasani, Gradec; 76. Imer Idrizi, Gradec; 77. Selim Ahmeti, Gradec; 78. Izair Ahmeti, Gradec; 79. Xhemil Halili, Gradec; 80. Fetah Hamiti, Gradec; 81. Idriz Qazimi, Gradec; 82. Sherif Ibrahimimi, Gradec; 83. Rufat Osmani, Gradec; 84. Zylfi Rexhepi, Gradec; 85. Aziz Hasani, Gradec; 86. Mustafa Imeri, Gradec; 87. Halim Beqiri, Gradec; 88. Xheladin Lutfiu, Gradec; 89. Zeqirja Xheladini, Gradec; 90. Riza Selimi, Gradec; 91. Halit Sahiti, Gradec; 92. Tahir Ahmeti, Gradec; 93. Ramadan Sahiti, Gradec; 94. Idriz Rushiti, Gradec; 95. Qazim Sahiti, Gradec; 96. Beqir Beluli, Gradec; 97. Ali Beqiri, Gradec; 98. Sali Sulejmani, Gradec; 99. Mehmet Shabani, Gradec; 100. Ajet Shabani, Gradec; 101. Veli Adili, Gradec; 102. Bajram Velija, Gradec; 103. Kamber Jakupi, Gradec; 104. Shuaip Kamberi, Gradec; 105. Sulejman Mahmuti, Gradec; 106. Qamil Mahmuti, Gradec; 107. Ibrahim Salija, Gradec; 108. Sulejman Dauti, Pirok; 109. Sabri Hajdari, Pirok; 110. Ibrahim Sulejmani, Pirok; 111. Tahir Murati, Pirok; 112. Daut Nuredini, Pirok; 113. Asllan Ademi, Negotinë; 114. Ebip Osmani, Negotinë; 115. Rahim Ebibi, Negotinë; 116. Abdullah Ramadani, Negotinë; 117. Arif Imeri, Gjurgjovishtë; 118. Imer Zeneli, Gjurgjovishtë; 119. Xhemali Zeqiri, Senokos; 120. Kadri Emrullahi, Senokos; 121. Ali Osmani, Senokos; 122. Sali Dauti, Senokos; 123. Hazir Bilali, Senokos; 124. Ibrahim Ferati, Senokos; 125. Naim Ferati, Senokos; 126. Izair Ibrahimimi, Senokos; 127. Idriz Mustafa, Senokos; 128. Xhelil Tafili, Senokos; 129. Ali Osmani, Senokos; 130. Jonuz Zeqiri, Senokos; 131. Sherka Kadrija, Senokos; 132. Isnishahe Zeqiri, Senokos; 133. Zejnep Ibrahimimi, Senokos; 134. Nazime Jahja, Senokos; 135. Rakip Skënderi, Llomnicë; 136. Mehmet Skënderi, Llomnicë; 137. Sulejman Xhaferi, Llomnicë; 138. Shaqir Bexheti, Llomnicë; 139. Bajram Etemi, Llomnicë; 140. Zylfi Bexheti, Llomnicë; 141. Bejtulla Jusufi, Llomnicë; 142. Bajram Ramadani, Llomnicë; 143. Izair Sulejmani, Llomnicë; 144. Ismail Haxhija, Llomnicë; 145. Muharem Salija, Llomnicë; 146. Mehmet Zeqiri, Llomnicë; 147. Bajram Nuhija, Gorjan; 148. Qamil Bajrami, Gorjan; 149. Asllan Durmishi, Gorjan; 150. Zyber Sinani, Gorjan; 151. Hamit Hasani, Gorjan; 152. Zeqir Hamzaji, Gorjan; 153. Behadin Mustafa, Gorjan.

1915: “87 burra të gjithë në moshë madhore, janë kap prej ushtris dhe Gjindarmëris Serbo-malazeze, e masi janë lidhë i kanë çue në vendin e quejtun “Klisura” (rruga e përgjithshme Shkup-Tetovë) dhe i kanë vra... Kjo vrasje, vazhdon raporti, omadike asht bamun pa as ma të voglën arsye, por vetëm e vetëm për me torturue e kallë tmerin popullit Shqiptar, që të detyroheshin me lanë fushat pjellore, në duar të kolonizatorëvet Serb e Malazez...”.³⁹

Në përmbyllje të këtij punimi studimor, është e rëndësishme të vihet në pah fakti se të gjitha krimet dhe mizoritë serbe në Kosovë dhe në Trevat Lindore Shqiptare gjatë viteve 1912-1915, kryheshin për t’i detyruar shqiptarët që të shpërnguleshin për në Turqi ose brenda kufijve të shtetit shqiptar, ndërsa në shtëpitë dhe pronat e tyre të vendoseshin kolonistët serbë e malazezë. Një plan i tillë, fatmirësisht nuk u realizua në ato përmasa siç e kishin parashikuar qarqet e atëhershme hegjemoniste serbe, falë vendosmërisë së popullit shqiptar, i cili, siç thuhet në një dokument shqiptar “pranoj ç’do torturë e barbarizëm që përdorshin sllavët dhe tokën e tyne nuk e lanë por e ruejtën deri në sotë”.⁴⁰

³⁹ AQSH.F.410.V.1944.D. 110.Fl.1, Raport i kryetarit të Komunës së Zhelinës, Abdurahman Reka, dërguar prefekturës së Tetovës, mbi krimet dhe barbarizmat serbe në vendbanimet e asaj komune gjatë viteve 1912-1915.

⁴⁰ Po aty, Fl. 2-3, Raport i kryetarit të Komunës së Stençes të nënprefekturës së Rekës, Rauf Tërshana, dërguar prefekturës së Dibrës, mbi krimet dhe barbarizmat serbe në vendbanimet e asaj komune në harkun kohor 1912-1941.